

VIRGINIJUS GUSTAS

Vilniaus pedagoginis universitetas

KELIOS PARALELĖS TARP ALPHONSO LINGIO IR MARTINO HEIDEGGERIO FILOSOFIJŲ, ARBA PATIRTIES ARTIKULIACIJOS VYKSMAS

Several Parallels between Alphonso Lingis and Martin Heidegger's
Philosophy, or the Process of Experience Articulation

SUMMARY

The article analyzes the articulated moments of experience in two philosophers of the XX-th century, Martin Heidegger and Alphonso Lingis. It attempts to highlight the main moments of this process and the basic assumptions. Both authors are related to the phenomenological movement and its potential field of development. To validate this widely accepted proposition – considering the traditional range of problems in question in phenomenology – the thought systems of Lingis and Heidegger are analyzed on two levels: first, how they correlate with the phenomenological view, and secondly, how they fit together. This article proposes to uncover what tradition and course of philosophy could be attributed to them. It focuses upon the creative efforts of both philosophers to articulate experience. Such efforts may be named – inherited from the Greek philosophy – the basic strain of *μετα* and *φυσικ*. The article directs special attention to Alphonso Lingis's philosophy in order to view the reception of his ideas in Lithuania's philosophical discourse.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojami dviejų XX a. filosofų Martino Heideggerio ir Alphonso Lingio atlikti patirties artikuliacijos momentai, bandant išryškinti šio proceso esminius momentus ir svarbiausias prielaidas. Abu autoriai yra sietini su fenomenologiniu sąjūdžiu ir šio suformuoto filosofinės minties plėtojimo galimybių lauku. Siekiant tikslinti šį visuotinai priimtą teiginį, atsižvelgiant į tradicinių fenomenologijoje nagrinėjamų problemų ratą, Lingio ir Heideggerio mąstymo sistemos analizuojamos dviem lygiais: kaip jos susiję su

RAKTAŽODŽAI: Lingis, Heideggeris, patirtis, kalba, pasaulis, fenomenologija.

KEY WORDS: Lingis, Heidegger, experience, language, world, phenomenology.

fenomenologiniu požiūriu ir kaip dera tarpusavyje. Siekiama atskleisti, kokiai filosofijos tradicijai ir kryptčiai galima būtų juos priskirti. Apmąstomi dalykai yra telkiami aplink patirties artikuliacijos pastangą, kuri laikytina pagrindiniu abiejų filosofų kūrybinės veiklos siekiu, nuolat atnaujinančiu jų mąstymą, ir kuri gali būti įvardyta iš graikų filosofijos paveldėta pamatine *μετα* ir *φυσικ* įtampa.

ĮVADAS

Šiame tyrime svarstomi Alphonso Lingio filosofijos bruožai sietini su patirties artikuliacijos problema. Ši intencija suskyla į dvejopo pobūdžio prieigas. Visų pirma analizuojami Lingio tekstai išgryninant juose slypinčius filosofinius motyvus, kvestionuojant filosofo kaip „bet kaip ir apie bet ką rašinėtojo ar kelionių rašytojo“ traktuotę. Šalia pagrindinės tyrimo linijos, konstatuojama Lingio mąstymo „vieta“ filosofijos tradicijoje. Šį tyrimą lydi apmąstoma galima hipotezė: Lingio filosofijoje patirties samprata artima Martino Heideggerio patirties sampratos prielaidoms. Šio vokiečių filosofo didžiulę įtaką yra patyręs kitas Lingiui tematiškai svarbus mąstytojas Emmanuelis Levinas, kurią jis pats neslėpdamas atskleidžia knygoje *Etika ir begalybė (Ethique et Infini)*. Priėmus prielaidą, kad vieni iš pagrindinių Lingį paveikusių filosofų yra Heideggeris ir Levinas, Lingio kuriama mąstymo strategija filosofijos tradicijoje atsiduria „ontologizuotoje“ fenomenologijos raidos ir kritikos erdvėje. Tokia mąstysena yra susilaukusi kritikos kaip dėl nepakankamos fenomenologijos sampratos atsirandančios šios filosofinės metodologijos plėtotės: Algis Mickūnas laiko ją egzistencialistine fenomenologijos plėtote, o Dalius Jonkus tokią situaciją aptaria kaip dėl nepakankamo pačios fenomenologijos projekto suvokimo atsiradusią kritiką.¹ Šiame tekste keliamą hipotezė, kad Lin-

gio filosofija įsitvirtina, remiantis minėtais kritikais, vadinamojoje „hermeneutinėje fenomenologijos erezijoje“. Straipsnyje bandoma patikrinti šio teiginio legitimumą lyginant Heideggerio ir Lingio mąstymo trajektorijas. Tyrime nagrinėjama, kokius filosofavimo motyvus Lingis perima iš Heideggerio, kuriuos kritikuoja ar atmeta, kuriuos plėtoja, kaip susijusi šių filosofų patirties artikuliacijos pastanga. Kartu atliekamas tyrimo įkontekstinimas gautas išvalgas siejant su tradicinėmis fenomenologijos problemomis: patirties samprata ir jos reikšmė; intencionalumu; gyvenamojo pasaulio samprata; gelmės ir paviršiaus koreliacija; fenomenologiškai suprasto laiko, kaip išjungto objektyvaus laiko, tapusio tolydžiu retencijos, užlaikytos praeities, pirminės impresijos, aktualios, bet niekada nepagaunamos dabarties bei protencijos, pristabdytos ateities, kontinuumo išraiška; daikto ir kalbos santykiu; emocijomis; laiku. Straipsnio autorius susitelkia ties pamatine *μετα* judesio ir *φυσικ*, sąryšio problema, kuri plėtojama nuo pat filosofijos chronologinės pradžios, kaip jos jėgų šaltinis. Lingio gyva kalba ir Heideggerio tekstuose nuolat keliamų problemų prieiga puikiai leidžia vykdyti tyrimą pasirinktame apmąstymų lauke.

Yra keletas bandymų pateikti fenomenologijos tradicijos Lietuvoje ištakas bei raidą: Jonkaus pranešimas *Ar egzistuoja fenomenologinės filosofijos tradicija*

Lietuvoje? 2010 m. kasmetinėje filosofų draugijos organizuojamoje konferencijoje *Filosofija Lietuvoje ir Lietuvos filosofija* ir Arūno Sverdiolo kartu su Tomu Kačerausku parašytas straipsnis *Fenomenologija Lietuvoje (Problemos, Nr 74)*. Į šio straipsnio akiratį papuolančio Heideggerio filosofinei koncepcijai daugiausiai dėmesio skiria šie autoriai: Arvydas Šliogeris yra išvertęs Heideggerio raštų rinkinį bei paskelbęs straipsnių apie šio filosofo mąstymą grindžiančius svarbiausius momentus, Jūratė Baranova nagrinėja, kaip Heideggerio filosofija paveikė prancūzų postmodernistų mąstymą bei etinius jo projekto aspektus, Rita Šerpytė remiasi šiuo mąstytoju plėtodama nihilizmo koncepciją, Sverdiolas skiria dėmesį Heideggerio mąstymo hermeneutiniams aspektams, Vytautas Rubavičius plėtoja dabarties socialinio vaizdo teorinę analizę atsižvelgdamas į Heideggerio atliktą technikos

kritiką. Lingio darbai kol kas susilaukia mažesnio ir epizodiško dėmesio: Jurgis Dieliautas paskelbė straipsnį *Alphonso Lingio egzistencinė antropologija*, Giedrė Šmitienė straipsnyje *Tapatybės išgyvenimas: Julijono Lindės-Dobilo blūdo analizė* remiasi Lingio tapatybės suvokimo aspektais, Donatas Večerskis straipsnyje *Gyvūnas – subjektas. Fenomenologinė perspektyva* įveda Lingį kaip vieną iš autorių, padedantį suvokti gyvūno kitoniškumą bei kūniškumą, Dalia Staponkutė skaitė keletą pranešimų tarptautinėse konferencijose bei 2009 m. Kipro universitete apgynė disertaciją *Virsmas ir kelionė: JAV kaip esančios pasaulyje ir šalia jo Jonathano Rabano, Pico Iyero, Williamo Gibsono ir Alphonso Lingio darbuose (Translation and Travel: The US In and Out of the World in the Work of Jonathan Raban, Pico Iyer, William Gibson and Alphonso Lingis)*, kuriuose Lingio tekstai nagrinėjami kaip keliaujančio rašytojo fiksuojama patirtis.

PATIRTIS, JOS BUVIMAS IR IŠRAIŠKOS BŪTINYBĖ

Viena Heideggerio sąvokų yra *es gibt*, kuri apytikriai verčiant iš vokiečių kalbos suprantama kaip „esama, buvoja, tai yra“. Heideggeris pabrėžia šios sąvokos ryšį su pertekliu vyksmu, dėkojimu, davimu, o Levinas kalba apie *l'ilya* (iš pranc. – tai yra), kaip apie beasmensumą, tamsumą, negalimą trečiąją. Skaitant Lingio tekstus aptinkamas kalbėjimas apie „tamsumą, pilnumą, nepermatomumą“ ir tai, kad mus užtinka „pasaulio murmesys“. Nors šių mąstytojų koncepcijose, atidžiai jas nagrinėjant, išryškėtų, kad minėtos kalbinės figūros reiškia skirtingus dalykus, tačiau jas vienija pastanga atitinkama sąvoka išreikšti svarbų fi-

losofijai dalyką, formuluoti filosofijai gyvybiškai svarbų principą. Koks tai principas, pastanga? Šliogeris, pasitelkdamas filosofijos tradicijoje nagrinėtų problemų ir sąvokų pavyzdį, labai aiškiai apibūdina šį principą ir pastangą kaip nuolatinę štai tokio mąstymo – „metafizinis sąlytis su esinija yra *ant-gantiškas* sąlytis su gamta“² – eksplikaciją. Galima daryti prielaidą, kad filosofą lydi nuolatinė pastanga išreikšti kažką, kas nuolat lieka jam nepasiekiamą, kas nuolat įgalina sugrįžti prie jau artikuluotų fenomenų, kaip nepakankamų arba reikalaujančių naujos artikuliacijos ir plėtotės. Ši pastanga, atsiribojant nuo įvairiausio po-

būdžio galimų mistifikuotų sampratų, įgyja patirties nuskaidrinimo vyksmą, kuris suvoktinas kaip patirties atvėrimas supratimo galimybei. Tokia mąstymo pastanga – ryškus Heideggerio filosofijos bruožas. Jis siekia maksimaliai išgryninti supratimą, todėl dažnai sunku atskirti, kaip patirtis ir jos artikuliacija koreliuoja šio filosofo ištarmėse. Kalba persunkta patirties, patirtis nuolat kalbiška, nuolat lydi rūpestis, kaip teigia Tomas Sodeika, „pažadinti žodyje snaudžiantį ir žodžio sandaroje nujaučiamą pirmą pradį patyrimą“³ – tokia pastanga lydi Heideggerio patirties išraišką. Šio filosofo mąstymui būdingas ypatingas dėmesys kalbai (jam priklauso ištarmė „kalba – būties namai“), todėl svarstydamas problemas, jis nuolat pradeda nuo, atrodytų, kruopščių filologinio pobūdžio tezių ar abejotinos kompetencijos etimologijų, tačiau visuomet siekia, kad kalbėjimas išlaikytų patirties matmenį: „Kalbama ne siekiant ką nors sužinoti apie filosofiją, bet siekiant sugebėti filosofuoti“⁴. Tuo tarpu Lingis prieina prie patirties unikalumo ir jos artikuliacijos problemų visiškai kitokiu keliu. Jam svarbus interaktyvus nuolatinis paties subjekto veikimas, kuris turi aiškias kasdienės patirties žymes, bet tekste pateikiamas taip, kad būtent šis patirties, suvokimo, pajautimo pirmumas akivaizdžiai tampa svarbiausias:

„Pripažinti kitą kaip kitokį – vadinasi pajusti imperatyvą, slegiantį jo arba jos mąstymą. Tai yra pajusti jo imperatyvinę jėgą – jėgą, kuri saisto taip pat ir mane“⁵. Tačiau Lingis nėra empirikas ar transcendentalinis idealistas. Jo mąstymui labai svarbi Maurice’o Merleau-Ponty suformuota mintis, kad pasaulis tolydus ir kad ne subjektas atskiria ar suvienija polius. Žvilgsnis į esminius patirties išraiškos momentus Heideggerio ir Lingio mąstyme leidžia fiksuoti ir teigti, kad filosofinė intencija patirties artikuliacijos aspektu yra artima, tačiau prieigos skirtingos. Filosofų svarstymo būdas lieka ištikimas tradicinei fenomenologinei metodologijai, kuri įvardytina kaip aprašomasis pranešimas apie tai, kas gali būti stebima, plėtojama, išreiškiama, perduodama kalba, kuri nėra visiškai abstrakti ar selektyvi bei joje esti unikaliu būdu tai, kas patiriama. Jei fenomenologiją vienijančią intenciją⁶ suprasime kaip gyvenimiškos patirties intencionalų nuskaidrinimą siekiant pažinti „pačius daiktus“, tokia fenomenologijos apibrėžties akiratyje teigtina, kad Heideggeriui ir Lingiui mažiau rūpi pačios sąmonės aprašymas, bet kitos fenomenologinės intencijos jų tekstuose užima svarbią vietą. Patirties artikuliacijos, šios įpasaulinimo judesys išskirtinas kaip bruožas, suartinantis šiuos du filosofus.

INTENCIONALUMAS – SUPRANTANTIS PATIRIAMO DALYKO ATRADIMAS

Merleau-Ponty veikale *Suvokimo fenomenologija (Phénoménologie de la Perception)* išplečia intencionalumo sampratą parodydamas, kad pats sąmonės gyvenimas esti pilnas intencionalumo, o šis

tolydžiam pasaulyje pasireiškia kaip sąmonės suvokimų kontinuumo serija bei nuolatinis prasmų įvardijimas ir pratęsimas. Kalbant tikslesne ir griežtesne fenomenologijos kalba: „Intenciona-

lumas – tai sąmonės nukreiptumas į objektą. Žmogiška sąmonė suprantama kaip intencionali veikla, kurią sudaro į objektus nukreipti ir su jais koreliuoti aktai⁷. Fenomenologijos tradicija įtvirtina tokią intencionalumo sampratą, kuri atmets vien subjektui priskiriamą nukreiptumą į kažką prieš jį esančio pastangą ar absoliutaus nulemtumo kaip objektyvių sąlygų kuo tikslesnio įvykdymo turinio vyksmą: „Intencionalumas reiškia ne tai, kad aš turiu kokių nors „intencijų“, ketinimų, bet kad kiekvienas veiksmas yra su kuo nors susijęs“⁸. Aiškinantis ir bandant suvokti intencionalumo sampratą, ima ryškėti, jog intencionalumas nėra sietinas tik su proto veikla, bet tai daug platesnė, visapusiškai apgaubianti žmogų veikla, kuri be mąstymo aktų pripildyta jausmų, vertinimų, emocijų, nuotaikų, o taip pat kūno laikysenos ir judesių. Heideggeris 1927 m. skaitytame paskaitų cikle *Pagrindinės fenomenologijos problemos (Die Grundprobleme der Phänomenologie)* labai aiškiai formuluoja intencionalumo sampratą ir jos vietą: „Jei mes nesuprastume, ką reiškia realybė, realybė mums liktų nepasiekiamą. Jei mes nesuprastume, ką reiškia gyvenimas ir gyvastis, mes negalėtume būti įvardijami kaip gyvieji“⁹. Šios paskaitos yra skaitomos tuo metu, kai pirmą kartą išleidžiamas Heideggerio *opus magnum – Būtis ir laikas (Sein und Zeit)*, kuriame bandoma pateikti naujo filosofavimo galimybių projektą, pavadintą „būties mąstymu“. Plėtodamas vieningo pasaulio kaip *In-der-Welt-Sein* (būtis-pasaulyje) sampratą „būties mąstymo“ projekte, Heideggeris pateikia supratimą kaip savotišką išankstinę

pasaulio rišlumo sąlygą. Cituotas paskaitų fragmentas ir „būties mąstymo“ projektas leidžia suformuoti teiginį, jog Heideggeriui intencionalumas visų pirma sietinas su supratimo modusais. Paskaitų kurse Heideggeris radikalizuoja mąstymo judesį tardamas, kad „mes turime turėti galią suprasti tikrovę *anksčiau* nei patiriame šią tikrovę“¹⁰. Supratimas netapatintinas su žinojimo siekiu, kurį *Būtyje ir laike* Heideggeris įvardija kaip ontinės pasaulio pusės žmogiškosios veiklos veiksnį. Supratimas Heideggerio filosofijoje visų pirma yra „žmogaus egzistavimo charakteristika: tik suprasdamas žmogus egzistuoja, o supranta – tik egzistuojamas“¹¹. Bandant struktūriškai išskirti intencionalumo liniją analizuojant *Būtyje ir laike* pateiktą *Dasein* (štai-būtis) analitiką fiksuotina, kad minėtas supratimas Heideggerio suvokiamas kaip vienas iš *Dasein* egzistencialų ir priskirtinas *In-Sein* (būtis-kame) kaip tokiai. Svarstant būtį kaip *Dasein* intencionalumas fiksuotinas *Sorge* (rūpestis) koncepcijoje, kaip pamatiniame *Dasein* nukreiptume ir sąryšyje su *In-Sein*. Lingis, kalbėdamas apie rūpestį, išlieka intencionalumo struktūroje: „Pripažinimas, kad kažkas yra svarbu, implikuoja rūpestį daiktais ar bent jau susilaikymą nuo jų naikinimo“¹², nors traktuoja jį šiek tiek kitaip. Lingis daugelyje tekstų naudoja tokias kalbines figūras kaip „rūpintis daiktais“, „tai, ką aš/tu turiu padaryti“, „tai, kas svarbu“, „tai, kas mane paliečia“, „tai, ko negali užmiršti“, kuriose esti intencionalus rūpesties motyvas kartu su etiniu reikalaavimu. Iš kur kyla šie intencionalumo elementai, kaip atsiranda pripažinimas

bei etinių aspektų pilni imperatyvai? Ar juos steigiantis pirminis veiksnys yra supratimas? Lingis mini, kad išvardytos kalbinės figūros yra jo naudojamos *Svarbumo idėjos (Idea of the Important)* išraiška ir, jo manymu, ši svarbumo dimensija yra pamatinė mūsų patirties struktūra, kuri pasireiškia „tyliais susitikimais“. Tokia imperatyvinė terpė leidžia toliau plėtoti atskirų išgyvenimų unikalumą ir kontinuumą, vedantį link kitokio nei Heideggerio intencionalumo aspekto – sąmonės, kaip išgyvenimų vienovės koncepcijos. Kaip Lingis artikuluoja šį sąmonės išgyvenimų vienovės siekį? Visų pirma jis suka Heideggerio nužymėtu keliu – pasitelkia kalboje glūdinčią galią ir potenciją. Tačiau jei Heideggeriui rūpi pačioje kalboje glūdintis būtiškasis momentas, tai Lingis labai greitai nuo kalbos, kaip pačios savaimės, žvilgsnį suka link to, ką galima būtų labai sąlygiškai pavadinti, nepamirštant Lingio pasaulio tolydumo sampratos, kaip kažką, slypinčių anapus kalbos. Šie anapus kalbos slypintys fenomenai pasirodo kaip: kultūriniai papročiai ir jų lemiamą pasaulėjautą – falinėje kultūroje falas tampa malonumo objektu, užstodamas/pakeisdamas prarastą betarpiškumą; kintančio pasaulio įtaka man kaip subjektyviai sąmonei – *Machu Picchu* aptikus nuostabią akmeninę šventovę žiūri į ją su estetiniu pasigėrėjimu, kuris pakeitė pagarbų baimingą santykį; išgyvenimų intensyvumas ir vienovė, atsidūrusi kitoje aplinkoje, pademonstruoja kalbinių išraiškų bejėgiškumą bei ribą, tuo pačiu pranešdamos apie intensyvios sąmonės telkiamą gyvenimišką pasaulio/pasaulyje esantį klodą, kuris suteikia subjektyviai

sąmonei rišlumo su pasauliu pajautą. Lingio tekstuose fiksuotinas kitoks nei Heideggerio projekte judesys – jis nieiško etimologijų ir nebando išgryninti būties pėdsakų kalboje, o bando atskleisti, kaip paprasčiausiame žodyje glūdintis vieningo pasaulio svoris užgula mane, šį žodį ištariantį. Tokia nuosekli slinkties puikiai pademonstruojama Lingio esė *Asmens tapatumas ar Garbės žodis*. Minties trajektorija prasideda nuo paprasčiausių kasdienių ištarmių „Aš“, „Aš šokėjas“, „Aš jaunas“ ir juda link sluoksnių, kurie „apsunkina“ tokių išsireiškimų turinį ar, fenomenologiškai kalbant, atskleidžia juose slypinčią reikšmių grandinę, parodant, kad kasdien vartojami žodžiai bei jų junginiai atveriant ir „įkraunant“ juose savo patirties ir suvokimų sluoksnį tampa tokiais, kuriuose pradėdame įžvelgti, o tuo pačiu intencionaliai pranešame kitiems, kad tai pažadą teikiantys žodžiai, kad tardami juos mes išsipareigojame, atveriam ir atsiveriam supratimui, kad atveriamas intencionalus santykis su kitu bei tarpsta pagarba, svarba, pasitikėjimas, orumas, pilnatvė, savitas charakteris ir kitos sąmonės suvokimų vienovę liudijančios dimensijos – intencionalios sąmonės patirties srautai. Nagrinėjant Heideggerio ir Lingio tekstus ryškėja du intencionalumo poliai. Pirmasis – supratimo ir antrasis – išgyvenimų vienovės. Nors filosofų minties raiška priskirtina skirtingiems intencionalumo poliems, juos suartina bei vienija tolydaus pasaulio samprata ir pastanga tokią patirtį artikuluoti. Tolesniam tyrimui tampa svarbi pasaulio koncepto, kurį fenomenologija dažnai įvardija gyvenamuju pasauliu, išsklaida.

INTENCIONALIAI PATIRIAMO PASAULIO UNIKALUMAS

Pasauliškumas kasdiene prasme yra nuolatinis Lingio tekstų fonas. Lingis diskutuoja su Heideggerio pasaulio samprata. Tai tampa paranku aiškinantis šių filosofų pasaulio sampratų skirtumus. Heideggeris savaip tęsia savo mokytojo Edmundo Husserlio nužymėtą fenomenologinio metodo tradiciją, tačiau kartu kritikuoja fenomenologiją ir jos pradininką už eliminuotą pasaulio apmąstymą, tai leidžia formuluoti priekaištus fenomenologijai dėl transcendentalinio subjektyvizmo. Knygoje *Būtis ir laikas* Heideggerio išplėtotą pasaulio sampratą svarbi ne tik Heideggerio filosofijos, o ir apskritai pometafizinės filosofijos suvokimui. Filosofo mokiniai, sekėjai, interpretatoriai ar kritikai pateikia, plėtoja Heideggerio iškeltus klausimus skirtingomis kryptimis, dažnai svarbiausiose Heideggerio filosofijos eksplikacijos vietose žengdami individualų žingsnį. Žvelgiant į Heideggerio pasaulio sampratos koncepciją tai matome Eugeno Finko atliktuose šio fenomeno tyrimuose, kuriuose jis konstatuoja, kad Heideggerio pasaulio samprata kito nuo egzistencinės *Dasein* analitikos iki žmogiškosios būties transcendencijos ir galiausiai iki kosmologinės. Heideggerio filosofavimo unikalumas, plėtotas destrukcijos judesio poreikis ir individualaus pasirinkimo momentas paveikia Lingio atliktą Heideggerio pasaulio kritiką, kuri, remiantis Finko atlikta trijų pasaulio sampratų skirtimi, yra nukreipta į pirmosios sampratos (*Dasein* analitika) koncepciją. Čia reikalingas trumpas ekskursas į Heideggerio *Būtyje ir laike* pateiktus pasaulio sampratos pagrindinius momentus, o atsižvelgiant į tai, ką joje kritikuoja Lingis, ima

aiškėti jo paties pasaulio samprata. *Būties ir laiko* 12–15 paragrafuose Heideggeris atlieka *Dasein* buvimo pasaulyje eksplikaciją, kaip vieningo fenomeno *Das In-der-Welt-Sein* išskleidimą, pateikdamas savojo pasaulio vaizdo, kuris visiškai skiriasi tiek nuo kasdienės pasaulio sampratos, tiek nuo teorinės arba metafizinės pasaulio sampratos, apmatus. Lingio tekstuose plėtojami pasaulio tolydumo, jo rišlumo momentai savotiškai atkartoja Heideggerio plėtotą mintį apie mąstymo slinkties poreikį link vieningo pasaulio supratimo vaizdo ir atsakymą mokslinės pasaulėžiūros įtvirtintos pasaulio sampratos. Lingis nekritikuoja šio heidegeriško pasaulio vaizdo aspekto. Heideggeris kalba apie tai, kad *In-der-Welt-Sein* būtina visada suvokti kaip vieningą fenomeną ir jo skaidymas galimas tik dėl pamatinės žmogaus buvimo pasaulyje lemties: pažinimas vyksta skaidant viską į dalis; suvokimas vyksta pasirinktais aspektais bei neįmanoma iš karto aprėpti ir svarstyti visumą; žmogaus unikalumas išreikštas jo baigtinumu. Minėto fenomeno vienumas esti pirminė prielaida, kurią būtina aiškiai suvokti. Pirmenybė suteikiama santykiui, o ne substancijai, daiktui ar kitokiam dalykui. Tokiu būdu pagrindinis dėmesys ir problemos aspektinis naujumas nukrypsta į jungiamąją grandį, kuri išreiškiama *In-*. Siekiant autentiškai suvokti Heideggerio vieningo fenomeno *In-der-Welt-Sein* unikalumą, būtina iš naujo klausiti ir pagrįsti naujo mąstymo imperatyvu abu svarstyme esančius poliūs – *Welt* ir *Sein-*. Jie sietini unikaliu santykiu/buvimo būdu *In-*. Heideggeris kvestionuoja dviejų rūšių pasaulio sampratas, jas suspenduodamas

kaip visuotines ir viską paaiškinančias bei priskirdamas joms atitinkamą vietą: a) suspenduojamas vulgariosios pasaulio sampratos kaip daiktų talpyklos, kaip esinių, esančių vienas šalia kito ar vieno kitame suvokimas, suspenduojamas ir teorinis tokios sampratos pagrindas Descartes'o atlikta pasaulio (esiniškojo) perskyra į protaujančią ir tįsiją substancijas; b) atmetama pasaulio kaip duoto (ar sukurto) *a priori* samprata, kuri esminguoju modusu niekuo nesiskiria nuo vulgariosios pasaulio sampratos. Atlikęs tokius judesius Heideggeris siūlo pasaulio vaizdinį kaip telkinį: *Dasein* yra pasaulyje unikaliu būdu, buvoja jame ir nebūti negali. Buvoja jame ne subjekto/objekto santykiyje, bet esmingame sutelktume, kuriame vieningas fenomenas *In-der-Welt-Sein* pasireiškia kaip *Dasein* egzistencialas, bet ne antriniam santykiyje, o lygiaverčiame vienas kito atsiradimo/buvimo santykiyje. Tai toks buvimas, kuris gali būti įvardytas būtiškuoju arba *Zuhandenheit*, tačiau būtina nepamiršti ir antrojo suspenduoto pasaulio sluoksnio, kuris įvardijamas kaip *Vorhandenheit* ir yra taip pat svarbus dėmuo, nes kitokiu atveju vieningojo fenomeno *In-der-Welt-Sein* nepavyksta išlaikyti ir jis nukrypsta į *Sein* poliaus paraštę bei tampa dar vienu „būties užmarštis“ vediniu. Lingiui tokia Heideggerio pateikta pasaulio vaizdo koncepcija atrodo nepakankama. Jis straipsnyje *Pasaulis kaip visa (The World as a Whole)* kvestionuoja tokią dviejų pasaulio dėmenų skirtį¹³. Čia esti Lingio kritikos šerdis, nes Heideggeris sutelkia pastangas kuo aiškiau išskleisti santykio *In-* unikalumo momentą, o Lingis kvestionuoja šį momentą apskritai. Ši polemika su Heideggeriu vyksta dviem lygiais. Visų pirma tarsi pristatant šio požiūrį,

knygoje *Mirties ribojamas subjektyvumas (Deathbound Subjectivity)*: „Mūsų egzistencija pasaulyje – projektas mirties link“¹⁴ ar „pasaulis įgyja pavidalą pirmiausiai kaip įrankių naudojimas“¹⁵ ir antra – kritikuojant Heideggerį taip, tarsi šie teiginiai būtų iš mokslinio pasaulio vaizdo. Šį Heideggeris įvardijo ontiniu ir pats laikė tokią pasaulio sampratos koncepciją nepakankama. Iš tokios Lingio strategijos kyla tolesnė pasaulio koncepcijos kritika – iš esmės kvestionuojami visi Heideggerio sampratos unikalumo momentai. Lingis skiria didelį dėmesį pasaulio kaip *Zuhandenheit* įrankiškumo kritikai, tardamas, kad tokiu būdu daiktai pasaulyje traktuojami visų pirma iš jų formos, galimybių ar nebuvimo pusių¹⁶ ir kad tokia Heideggerio mintis pašalina iš daiktų jų „sunkųjį, tamsųjį“ dėmenį, vietoj jo į daikto, taip pat ir egzistencijos, centrą pastato niekį, tuštumą. Lingiui kelia abejonę ir daikto kaip telkinio koncepcija, nes, jo manymu, tokia koncepcija aiškiai demonstruoja tą patį mirtiškumo prioritetą¹⁷. Logiška Lingio kritikos eiga atveda prie minties, kad *Dasein* yra savotišku būdu patalpintas pasaulyje. Tokiu būdu įvedamas pirmumo prioriteto motyvas, neįvertinant, kad Heideggeris analizavo *Dasein* susietumą su pasauliu unikaliu būdu, kurio vienas iš svarbiausių siekių yra pirmumo prioriteto motyvo pašalinimas. Pasaulio sampratos bet kokie pakeitimai susiję su erdviškumu bei jo transformacijomis, galioja tik vulgariajam (ontinis) pasaulio dėmeniui, o būtiškajame (fundamentaliosios ontologijos) pasaulio sluoksnyje kaita atsiveria apmąstant būti laikiskume, įsisąmoninant, jog laikas yra būties horizontas. Pasaulio sutelktumas esti kaip čia ir dabar atsiveriantis pasaulio totalumas, kaip

tai, su kuo susitinkama dabartyje esančioje konkrečioje akimirkoje, paliekant viską apimančius teorinius svarstymus vulgariojo pasaulio lygmenyje. Lingiui Heideggerio laikinė pasaulio samprata atskleidžia tai, kad pasaulį steigiantis ir palaikantis dėmuo, o tuo pačiu jo totalumas, yra atveriamas kaip niekas, tuštuma. Lingis mano, kad taip linkstama prie sampratos, kad pasaulis yra galimybių laukas, o toks požiūris jam nepriimtinas, nes iškreipia pasaulio suvokimą¹⁸. Heideggerio atliktą pasaulio eksplikacijos pastangą galima traktuoti kaip tokią prasmės artikuliaciją, kai yra ne tik iškeliamas fundamentalus būties klausimas pasaulio sampratos aspektu, bet „savai- me suprantami dalykai“ ir kasdienybė, kuri būdama ta pati ir kita vienu metu, atveria būtiškąjį pasaulio vaizdą. Būties/ esinio; ontologijos/ontikos esminė dvisklaida aktualizuojama bei dar kartą išplečiama (šio teiginio kiekybinę interpretaciją reikėtų suspenduoti), tačiau Lingis mato čia kitą esminį momentą: „Heideggerio antisubstancinė ontologija praranda juslinį tankumą: o tai veikia mūsų supratimą, kad pasaulis yra įrankių tinklas arba nebūtis, o ši nebūtis atsiveria kaip nesibaigianti daikto formų tąsa praktiniame pasaulyje“¹⁹. Lingio pasaulio sampratoje vyrauja „tamsus, tankus, nepermatomas“ sluoksnis, kuris yra esminis

pasaulio dėmuo, be kurio pasaulio mes nesugebėtume užtikti ar leisti būti jo užtikti. Tokios Lingio traktuotės ir atliekama Heideggerio pasaulio sampratos kritika leidžia daryti išvadą, kad Lingio pasaulio samprata artėja prie tokios, kurią eksplikuoja Finkas, kaip patirties *a priori*, arba tampa artima Heideggeriui, kurią jis plėtoja kaip *Geviert* (ketvirtainis: dievai, žmonės, dangus, žemė) sutelktį, kurioje nelieka subjektyviai egzistencijai būdingų momentų ir išryškėja kosmologinis eksplikacijos aspektas. Lingis vienoje savo esė medituoja *Machu Picchu* akmenines sienas tarsi patvirtindamas kosmologinį pasaulio sampratos aspektą: „Heideggerio žodžiais tariant, akmenys nėra tas kryptių ar nuorodų židynys, kuriame pasaulis tampa nuskaidrėjusia vietoje – veikia jie egzistuoja kaip viso, kas žemiška, absoliuti sutelktis“²⁰. Atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad abu filosofai, Lingis ir Heideggeris, laikosi esminio, fenomenologiniam galvojimo būdui būdingo, pasaulio kaip tolydžios ir rišlios vienovės koncepto, tačiau juos skiria mąstymo prieiga prie šios problemos – Heideggerio požiūris kinta su siekiu apmąstyti pasaulį apskritai arba kaip atsiveriantį žmogiškajai egzistencijai, tuo tarpu Lingiui svarbiau akcentuoti patirties, kaip juslinės duotybės, pasaulį surašančios grandies, unikalumą.

PATYRIMO STRUKTŪRĄ LEMIANČIO LAIKO FENOMENO EKSPLIKACIJA

Glaustai aptarus patirties, intencionalumo ir pasaulio temas, verta skirti dėmesį dar vienam probleminiam Heideggerio ir Lingio svarstomų dalykų blokui – laiko problematikai, kurios pers-

pektyvoje atsiveria platesnis problemų laukas, iškeliantis mirties, gelmės, paviršiaus, emocijos fenomenus. Jonkus studijoje *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai* susieja laiko problema-

tiką su transcendencijos pasirodymo galimybe. Remdamasis Husserlio tyrimais jis pateikia laiko sampratos fenomenologinę eksplikaciją. Laikas nėra taškinių momentų sanauja, o esti kaip praeities, dabarties ir ateities kontinuumas. Vietoje laiko skaičiavimo prioriteto įvedama stebėjimo, kaip laikas reiškiasi, trunka, pastanga. Husserlio terminais ir požiūriu, tai būtų suprasta kaip retencijos, užlaikytos praeities, aktualios dabar, pirminės impresijos, esančios, bet niekad grynu pavidalu nepagaunamos dabarties bei protencijos, pristabdytos ateities, kaip reikšmingos ateities lūkesčio, nesuskaidomas tolydus fenomenas. Šios bendro pobūdžio pastabos apie esminį laiko sampratos momentą fenomenologinėje filosofijoje kontekste galima pristatyti, kokie pagrindiniai probleminiai klausimai svarstomi Heideggerio ir Lingio tekstuose, sietini su laiko perspektyva. Savo programinėje knygoje pristatydamas, koku būdu sieks kelti klausimą apie būties mąstymą, vokiečių filosofas teigia: „Pirmoji dalis: *Dasein* interpretacija laikiškume ir laiko, kaip transcendentalinio horizonto klausimui apie būti, eksplikacija“²¹. Ši minima pirmoji dalis vėliau liko vienintele nebaigto veikalų dalimi, o į filosofijos istoriją pateko knygos *Sein und Zeit* pavidalu. Remiantis Heideggeriu galima teigti, jog laikiškumas yra viena iš pagrindinių jį dominančių problemų, bent jau ankstyvuojų kūrybos laikotarpiu, ką jis patvirtina paskaitose *Die Grundprobleme der Phänomenologie* teigdamas, kad „kaip išankstinė būtiškoji *Dasein* sąranga, ši pasirodo *Dasein* ontologinėje analitikoje laikiška“²², o tokia būties interpretacija „yra temporalinė, taigi pagrindinė ontologijos pro-

blema apibrėžiant būties prasmę laiko pagrindu yra *temporalumas*“²³. Šie keli teiginiai atskleidžia, kokią svarbią vietą Heideggerio filosofijoje užima laiko konceptas. Jį aprėpti ir visapusiškai išnagrinėti šiame straipsnyje nėra galimybės, todėl svarstoma analogišku būdu, kaip ir pasaulio sampratos aptarimo atveju – analizuojama, kokius laikiškumo aspektus, jų pasireiškimo būdus Heideggerio filosofijoje kritikuoja Lingis ir taip išryškintas šio filosofo laiko koncepcijos bendras vaizdas. Lingis kritikuoja Heideggerio projektuojamą egzistencijos suvokimą, sietiną su ateities modusu: „Heideggeriui galimybės jausmas yra tas pats, kas mirties jausmas. Šie du dalykai tampa tikrais ateities jausmo pagrindu, o šis juos tokiais išlaiko ne reprezentuodamas, o kaltės ir rūpesčio pagalba“²⁴. Lingis kritikuoja Heideggerio svarstytą autentiškos egzistencijos suvokimo galimybę egzistencialo *Sein-zum-Tode* (būtismyriop) būdu, nes šis atskleidžia per didelį dėmesį laiko ateities modusui. Lingio manymu, tokia minties centravimo kryptis laiko atžvilgiu, logiškai veda Heideggerį prie to, kad jis turi mirtį savotiškai iškelti už pasaulio ribų, ką, jo manymu, bent jau minties lygmeniu Heideggeris atlieka pateikdamas koncepciją, jog pasaulio kaip egzistuojančio grindžiančioji sąlyga yra reali niekio, tuštumos, patirtis. Lingis pastebi ir paryškina Heideggerio projekto esminį priklausomumą nuo laikinių struktūrų: „per pateiktą gyvenimo laiko struktūrą grįžtama prie ištakų, kuriose dabartis įgyja jėgą palaikyti buvimą“²⁵, o toks buvimas yra autentiškas tik temporalinėse trajektorijose, kurios apibrėžiamos nuo gimimo iki mirties. Pačiam Lingiui laiko klausimi-

mas nėra toks svarbus kaip Heideggeriui, kurio minėtuose tekstuose laikas svarstomas individualios egzistencijos atžvilgiu bei jos sąsajų su pasauliu aspektu, o išlaiko labai artimą Husserliui laiko sampratą. Laikas figūruoja fone kaip objektyvi filosofą dominančių problemų sąlyga ir balansuoja nuo dabarties momento („viskas yra dabartis – be praeities ir ateities“²⁶) ar net manymo, kad tas dabarties momentas pasiekiamas lūžio patirtyje atveju („prabudimas yra šuolis, neslegiamas praeities, kuri kaltina dabartį ir reikalauja kompensacijos iš ateities“²⁷ – ankstyvojo Husserlio laiko samprata) pabrėžimo iki laiko kaip kontinuumo fiksavimo (vėlyvojo Husserlio laiko samprata: „Laiko atkarpa teka be jokio judesio, ji prasideda niekur ir užsibaigia niekur“²⁸) arba galimybės tik fenomenologiškai laiką reflektuoti: „Stebėti pasaulio laiką – tai suprasti, iki kurios ribos dalykų seka gali būti repro-

dukuojama, varijuojama ir apgręžta“²⁹. Lingio diskusija su Heideggeriu dėl mirties kaip laiko koncepto koncentruotos išraiškos ir ribinės patirties fenomeno („bet argi mirtis, kuri kiekvieną išskiria ir atskiria, yra bendra? Ar galėtume ją tapatinti su nebūtim?“³⁰) leidžia fiksuoti abiejų filosofų išsiskiriančias pozicijas: Heideggeriui laikas tampa teoriniu horizontu, kuris atveria būtiškąjį egzistencijos sluoksnį ir pamatinę pasaulio sąrangą, o Lingiui laikas tampa galimybe suvokti ir sutelkti percepcinį pasaulio vaizdą, kuriame pasaulis pasirodo kaip tamsus, neperžengiamas, pilnas jausmo ir sunkumo, kai *Saqsaywaman* ir *Moai* akmenys pasirodo bei yra paliečiami taip kaip tai buvo prieš tūkstantį metų, nes mirtis Lingiui nėra vien riba, pabaiga laike, ji yra ir riba erdvėje. Tačiau abu filosofai lieka ištikimi pagrindiniams fenomenologiškai suvokto laiko teoriniams imperatyvams.

Literatūra ir nuorodos

- 1 Dalius Jonkus knygoje *Patirtis ir refleksija* plėtoja savitą fenomenologijos sampratą remdamasis fenomenologijos kūrėjo Husserlio plačiu raštų palikimu ir fenomenologijos pradininko filosofijos raidą skirsto į tris etapus. Pirmąjį etapą sieja su Husserlio veikalo *Loginiai tyrinėjimai* pirmuoju tomu, o dauguma kritikų (tarp jų ir Heideggeris bei Levinas) nukreipia savo kritiką būtent į šiam veikale išplėtotų idėjų nepakanamumą, ką, Jonkaus manymu, aiškiai suvokė ir pats Husserlis, nes koregavo ir plėtojo savo projektą kituose kūrybos etapuose.
- 2 Arvydas Šliogeris. Vakarų filosofija. // *Europa*. – Vilnius: Mintis, 1989, p. 175.
- 3 Tomas Sodeika. *Filosofija ir tekstas*. – Kaunas: Technologija, 2010, p. 55.
- 4 Мартин Хайдеггер. *Основные проблемы феноменологии*. Перевод с немецкого О. А. Коваль. – Санкт-Петербург: Алтейя, 1999, с. 256.

- 5 Alphonso Lingis. *Nieko bendra neturinių bendrija*. Iš anglų k. vertė M. Žukaitė. – Vilnius: ALK/Baltos lankos, 1994, p. 33.
- 6 Plačiau apie fenomenologiją vienijančią intenciją žr.: Dalius Jonkus. *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*. – Kaunas: VDU, 2009, p. 14–15.
- 7 Ten pat, p. 81.
- 8 Algis Mickūnas, David Stewart. *Fenomenologinė filosofija*. Iš anglų k. vertė A. Sverdiolas. – Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 22.
- 9 Мартин Хайдеггер. *Основные проблемы феноменологии*, с. 268.
- 10 Ten pat.
- 11 Tomas Sodeika. *Filosofija ir tekstas*, p. 49.
- 12 Vygandas Aleksandravičius. Pokalbis su Alphonso Lingiu. // *Baltos lankos 17*. – Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 48.
- 13 Alphonso Lingis. *The World as a Whole*. // *From Phenomenology to Thought, Errancy, and Desire*

- Essays in Honor of William J. Richardson, S.J.* ed. B.E. Babich. – Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1995, p. 601.
- ¹⁴ Alphonso Lingis. *Deathbound Subjectivity*. – Indianapolis: Indiana University Press, 1989, p. 109.
- ¹⁵ Ten pat.
- ¹⁶ Alphonso Lingis. *The World as a Whole*, p. 602.
- ¹⁷ Ten pat, p. 604.
- ¹⁸ Ten pat, p. 606.
- ¹⁹ Ten pat, p. 612.
- ²⁰ Alphonso Lingis. *Ttuantin-suyo*. // *Baltos lankos* 8. Iš anglų k. vertė M. Jonaitis. – Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 110.
- ²¹ Martin Heidegger. *Sein und Zeit*. – Halle: Max Niemeyer, 1927, S. 39.
- ²² Мартин Хайдеггер. *Основные проблемы феноменологии*, с. 275.
- ²³ Ten pat, с. 276.
- ²⁴ Alphonso Lingis. *Deathbound Subjectivity*, p. 113.
- ²⁵ Ten pat, p. 126.
- ²⁶ Alphonso Lingis. *Pavojingos emocijos*. Iš anglų k. vertė I. Skaržinskaitė. – Kaunas: ALK/Poligrafi-ja ir informatika, 2002, p. 108.
- ²⁷ Ten pat, p. 109.
- ²⁸ Ten pat, p. 37.
- ²⁹ Ten pat, p. 124.
- ³⁰ Alphonso Lingis. *Nieko bendra neturinčių bendri-ja*, p. 22.

B. d.